

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XII, св. 3—6.

БЕОГРАД, 1962.

САДРЖАЈ

	Страна
1. М. Стевановић: ремећења језичких система и језичке норме	65—77.
2. И. Грицкат: О једној особености прилога и прилошких синтагми у српскохрватском језику	78—89.
3. Миливој Павловић: Реакције и функције	90—93.
4. Михаило Павловић: Нека запажања о преводима у нашој дневној и недељној штампи	94—104.
5. Б. Милановић: Деклинација поименичених придева	105—123.
6. Душанка Игњатовић: Још о компаративу и компарацији	124—129.
7. Даринка Гортан-Премк: Падеж објекта у негативним реченицама у савременом српскохрватском књижевном језику	130—148.
8. М. Станић: О акценту вокатива неких именица	149—155.
9. Берислав М. Николић: Акценатски вид проклизе и енклизе у српскохрватском језику	156—178.
10. Драгољуб Д. Јеремић: О облицима презента глагола <i>дахтиати</i> , <i>дрхтиати</i> и сл.	179—191.
11. Језичке поуке	192—199.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

РЕКЦИЈЕ И ФУНКЦИЈЕ

Поред фонетских варијаната и морфолошких дублета карактеристичних за савремени српскохрватски језик, постоје и друге појаве, инфинитезималне, које указују на поремећаје психолошко-језичких вредности и синтаксичких односа. Ове друге појаве, мање приметне него оне прве, врло су значајне за проблем нормативности у књижевном језику и са ове тачке гледишта заслужују пажњу; али оне могу имати и дубљи лингвистички значај за разумевања процеса као таквих. Да ли нам поремећаји у рекцији глагола указују на неку тенденцију општег карактера? Или се у њима крије нека релативна условљеност? Или су такве појаве немерљиви, неусклађени резултати сложенијих процеса? Како се јављају такви поремећаји, чиме су условљени и на шта се ослањају, најзад где је граница којом их обухвата тип књижевног језика?

Одговор на ова питања можемо очекивати од анализе извесног броја карактеристичних примера глаголске рекције, и то управо оних чија основна вредност почива на кинетичкој динамици. То су глаголи који у једној ситуацији могу имати у себи довољну одређеност и потпуност, — али у другим ситуацијама вршење радње је употпуњено објектом, или опозитно узето инструменталском одредницом, односно функцијом глаголске рекције. То су глаголи типа *иђресѝи*.

Често нам се у свакодневном говору, а и при превођењу јављају примери као *Не ѝолико колико ви замѝљашѝе, рекао је г. Голсѝи*, *т р е с у ѝ и* *врло лагано главу* (Ц. Пристли, *Аиђеоско сокаче*, 25). Ту имамо очигледно појаву једне општије тенденције да се функција модалне рекције реализује објекатском допуном, али ћемо на дискусију о таквој тенденцији прећи после ана-

лизе самог процеса, за који наведени пример није усамљен, а за потврду тога навешћу још пример који сам лично забележио — *Што онај истресе косу као лав гриву.*

Глагол *и́тресити* има своје апсолутно значење: вршити акцију, као код глагола *и́сцити*, *чи́таити*, који могу, зависно од говорне ситуације, транспоновати радњу на објекат, управо обухватати објекат динамиком своје семантичке вредности: може неко *и́сцити и́смот*, *зада́йак*, *књигу*; *чи́таити књигу*, *извештај*, *новине*, и према томе — *и́тресити и́ейих*, *ћилим*, *чаршав*. Овај однос радње према објекту у суштини је исти и код семантичког померања: *и́ишу се усйомене*, тј. пише се о оном што је писац доживљавао, са семантичким процесом у објекту; али семантички процес може бити и у самом глаголу, као *и́тресити и́рашину*, где трести значи „истресати“ праšину, тј. трести тепих да би се истресла прашина. Поменути глаголи, као и глагол *и́тресити* могу имати одредницу инструмента вршења, односно извршења или извршивања глаголске радње, али се од глагола типа *и́тресити* одликују по основној природи, израженој код глагола *и́тресити* рекцијом.

Зашто није у духу језика *и́тресити главу* кад се мисли на некога који главом чини покрете? Та веза условљава активитет субјекта на објекту који бива обухваћен глаголском вредношћу, али који је спољашњи, који је ексогено дат. Напротив, ако субјекат усмерава на део себе самога, имамо однос ендогени, унутрашњу повезаност: *и́тресити (својом) главом*, *и́тресити (својом) косом*. То је дакле везано за функционалност начина, али не инструмента: помоћу главе, косе, с ограничењем на главу, на косу чинити покрете који су у ствари субјектови покрети. Ту, дакле, имамо нешто од медијалне вредности, иако глагол *и́тресити* ни у овој употреби није медијалан глагол, какав би био у примеру *човек се и́тресе* (у грозници, од страха и сл.). Из овога се види да је медијалност као стање формално изражена заменицом *се**, — али да делимичну медијалну усмереност садржи рекцијска реализација *и́тресити главом*, *косом*, и сл.

Изрази *и́тресити главом* и *и́треснутии главом* (стварно и фигуративно) показују однос функционално-модални, осенчен инстру-

* О овим питањима имаће се прецизнија слика кад буде објављено предавање проф. М. Стевановића, одржано 15. маја о. г. на Филозофском факултету у Новом Саду.

менталско-извођачком суседном нијансом, која има семантичких додира и са функцијом објекта у нијанси свршене радње: *ћреснући главу* (о ивицу плочника, о зид и сл.), што се семантички идентификује са рекцијском варијантом *ћреснући главом* (својом, о ивицу плочника, о зид, и сл.). Свршеност глаголске вредности захтева семантички изражену специфичну формулисаност, а тога немамо код глагола несвршене радње. Корелативност у опозитуму *свршеност* : *несвршеност*, дакле, није апсолутно условљена, него је изражена семантичко-функционалном спрегом. Међутим, у додиру две категорије имамо први бочни ослонац за објекатску конструкцију и код несвршеног глагола уместо рекцијске нијансе. Али и шира — општа тенденција замене функционално-модалне одреднице акузативом има подршке у бочним семантичким паралелизмима. Да бисмо ово конкретно приказали, извршићемо анализу неких семантички сродних глагола са медијално усмереном рекцијом. — Тако глагол *климаћи* — *климнући* у овој смјеру не може имати акузатив објекта, већ само рекцију, и то корелативно *свршеност* : *несвршеност*, дакле *климаћи* — *климнући главом*, а за објекатску формулацију служе изведени глаголи (*расклимаћи*, *расклимаваћи нешто*, и сл.). Тако је и са глаголом *махати* — *махнући руком*, али са јаче израженим моментом извођачко-инструменталске модалности; овакво пак значење може имати веза *кронући руком*, где *кронући* значи махнути. Али глагол *маћи* — *ћомаћи* — *мицаћи* — *ћомицаћи* и *ћомерићи* — *ћомерати* могу имати и рекцију ендогене вредности, и егзогено формирано објекат. Јако изражени семантички еластичитет глагола *маћи* показује паралелизам *маћи ћрсиом* = учинити покрет прстом, а нарочито фигуративно у негацији — *не маћи ни ћрсиом*, а у конкретном значењу *макни ћрси*. *Макнући* има и значење медијално „склони се“, без рекције, па и формално несвршени глагол *мицаћи* у емоционалној вредности има и значење свршености — *мичи*, „склони се“, „одлази“, поред нормалних објекатских конструкција. Семантички врло блиски, овакви глаголи могу наметати акузативску објекатску конструкцију и глаголима као што су *ћресћи*, *климаћи*, са усмеравањем на врло близак однос рекцијске реализације у опозитуму према конструкцији која је између рекцијске и извођачко-инструменталске: *макнући*, *мрднући* (својим) прстом је на семантичкој граници конструкције *ћресћи*

главом, косом и махнућии руком с једне стране, а махнућии марамицом с друге. Непрецизност долази отуда што се *ћрси*, *рука* могу осетити и као делови субјекта и као еманциповани његови делови.

Акузативска конструкција хвата маха, неосетно, али то показује једну тенденцију која се запажа при микролингвистичким анализама, нарочито типа општег језика, поготово новинског. Ова тема заслужује посебну анализу и документовање, али ипак овде ћемо навести један карактеристичан пример из мог најновијег материјала: *Што се њиче њодофицира у двору . . . они сви сањају официрске ејолетје, које само Двор може да им да* (један вечерњи лист, 11. јуна 1962. г.). — У правом значењу *сањајии* (нешто) је објекатски глагол; али у фигуративном значењу, нарочито с емоционалном обојеношћу изразито је карактеристична нијанса *сањајии о нечем* (о срећи, о бољем животу, о унапређењу). Међутим у овоме примеру, као често и у обичном говору, имамо реализацију усмерену семантичким законом упрошћенијег формулisaња, дакле објектом. Разумљиво је да се у току овакве анализе појављује и питање да ли ова, релативно нова, тенденција нема и дубљи корен. По моме мишљењу ту имамо једну врло изразиту тенденцију синкретизма, изражену пре свега у аблативско-локативском процесу, затим у крупним упрошћавањима односа тврдиx и меких основа, а нарочито појединих падежа у првој епоси и четвртој епоси српскохрватског језика: у једној с миксо-глотским, и другој с миксодијалекатским подстицајима. На овај начин добија своје пуно образложење и мишљење проф. А. Белића, које се може протегнути на замену генитивског објекта акузативским (упор. *О језичкој њрироди и језичком развијкју*, 443).

С обзиром пак на књижевни језик, оваква померања реакције не могу бити допуштена ма колико била интересантна са лингвистичке тачке гледишта.

М. Павловић